

Recepcija tiskanih knjižnih izdanja Jaroslava Haška u Hrvatskoj

1. UVOD

Ove godine navršava se sto četrdeseta godišnjica rođenja (1883) i stota godišnjica smrti (1923) Jaroslava Haška, češkog književnika koji se ubraja među kanonske autore svjetske književnosti. To, dakako, ponajprije ima zahvaliti svom nedovršenom i planetarno popularnom romanu *Doživljaji dobrog vojaka Švejka za svjetskog rata* (*Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*). Hašek i danas slovi za jednog od najprevođenijih čeških autora, pri čemu i njegov lik i njegovo djelo nerijetko premašuju granice književnosti. Dovoljno je samo obratiti pažnju na Hašekovu recepciju u svjetlu njegove boeme ili u svjetlu stereotipa o tzv. češkom humoru, na eksploataciju lika Švejka u turističke svrhe ili pak na hrvatski publicistički (novinarski) diskurs, u kojem se Švejk emancipirao od književnog lika u neku vrstu društvenog modela kojim se objašnjava ili dočarava nešto iz hrvatske društvene ili političke svakodnevice. Recepcija Haška, pa tako i ona u Hrvatskoj, ima mnogo lica, karakterizira je izrazita fluidnost, a prije svega živost. Brojni aspekti recepcije Jaroslava Haška, koji nesumnjivo zaslužuju pažnju i koji su nezaobilazni za rekonstruiranje njezine cjelovite slike, u ovom radu ostat će po strani. Jedan od njih, primjerice, svakako je kazališna recepcija Haška, točnije *Švejka* koji je jedini od njegovih djela zaživio na našim pozornicama. Ona će se zahvatiti tek periferno, ponajviše reflektiranjem hrvatske (zagrebačke) praižvedbe *Švejka* iz 1928. godine, i to iz razloga što se od tog trenutka može pratiti *masovnja* recepcija kako samog Haška, tako i njegova glasovitog romana. Hašek i hrvatsko kazalište istraživačka je tema koja je zbog brojnosti različitih hrvatskih inscenacija *Švejka* od dvadesetih godina 20. stoljeća pa sve do recentne prošlosti iznimno zahvalna. Ona je tek parcijalno obrađena (usp. npr. Hameršak, 2008: 126–149) i još uvijek čeka nekog budućeg istraživača, prije svega

teatrologa, koji će je znanstveno obraditi u dijakronijskoj perspektivi, istražiti po mogućnosti popularnost (posjećenost) pojedinih inscenacija, analizirati postojeće dramatizacije i redateljske pristupe, odjeke u kulturnoj i inoj periodici itd. Izvan interesa ovog rada ostat će i razmjerno bogata časopisna recepcija Haška u Hrvatskoj (prijevodi, književni prikazi i dr.), koja također zaslužuje neku vrstu analize ili barem bibliografske obrade, što je slučaj i prijevoda Hašekovih djela objavljenih u različitim antologijama. Umjesto svega navedenoga, usredotočit ću se na hrvatsku recepciju Jaroslava Haška isključivo na planu prijevodnih knjižnih izdanja. *Doživljaji dobrog vojaka Švejka za svjetskog rata* pritom, dakako, imaju zbog svoje popularnosti i broja izdanja svojevrsni primat, no oni nipošto nisu jedino što zavređuje pažnju. Iz obimnog Hašekovog opusa, koji uz spomenuti roman te još nekoliko opsežnijih proznih djela broji oko tisuću petsto pripovijetki, kraćih proza, crtica, humoreski itd., i neki drugi naslovi doživjeli su hrvatska izdanja u knjižnom obliku. Cilj ovog rada, dakle, nije analiza i/ili dokumentiranje svih Hašekovih djela prevedenih (i objavljenih) u Hrvatskoj, kazališnih inscenacija *Švejka*, objelodanih književnih prikaza, novinskih, znanstvenih i inih članaka o njegovu životu i djelu ili pak identificiranje i navođenje svih onih djela hrvatskih autora u kojima su više ili manje eksplicitno vidljivi Hašekovi utjecaji. Ne poričem da bi takvo što bilo dobrodošlo ili čak potrebno, no to je zadatak za kakva bibliografa ili autora neke buduće monografije o Jaroslavu Hašku u Hrvatskoj. Unaprijed, dakle, odustajem od iscrpnog mapiranja hrvatske recepcije Haška (što samo po sebi ni ne može biti na zadovoljavajući način zahvaćeno jednom studijom). Umjesto tendiranja zahvaćanju totaliteta recepcije, usredotočit ću se na jedan njezin dio, a to su knjižna izdanja. Pritom ću pokušati ocrtati njihove dijakronijske mijene i specifičnosti te eventualno ukazati na određene probleme. Druga važna metodološka napo-

mena odnosi se na pristup prijevodima Hašekovih djela na hrvatski jezik. Naime, prilikom njihova razmatranja – a katkad i tek pukog navođenja – klonit ću se aksioloških sudova. Namjera mi nije prosuđivati adekvatnost, točnost ili umjetničku vrijednost ukoričenih prijevoda Hašekovih djela na hrvatski; ukoliko ću već iznositi neki zaključak o njima, nastojat ću da on bude činjenične (kvantitativne), a ne vrijednosne (kvalitativne) prirode, iako je neosporno i to nešto što bi trebalo postati predmet ozbiljnog i opsežnog znanstvenog istraživanja.

2. INICIJALNA FAZA: POSREDNA RECEPCIJA, REDUKCIJA, CENZURA

Hrvatska recepcija Jaroslava Haška inaugurirana je posredno, preko kazališta. Kao polazište je pritom poslužila u odnosu prema izvorniku razmjerno reduktivna i kao takva često kritizirana dramatisacija koju su potpisali Max Brod i Hans Reimann, a koju je s njemačkog na hrvatski preveo Milan Begović. Na njoj se, naime, zasnivala zagrebačka inscenacija u režiji Aleksandra Biničkog, sa scenografijom Ljube Babića i s Augustom Cilićem u glavnoj ulozi (Hameršak, 2008: 134). Zagrebačka praizvedba održana je 1. rujna 1928. na pozornici Narodnog kazališta u Tuškancu (isto), otprilike pola godine nakon glasovite berlinske u režiji Erwina Piscatora¹. Bila je vrlo popularna, o čemu svjedoči podatak da se nalazila na repertoaru sve do lipnja 1933. godine i da je igrana u sedamdeset četiri izvedbe (isto). Kritički osvrti u tadašnjem kulturnom tisku bili su, pak, prilično negativno intonirani. Uglavnom se kritizirala slaba umjetnička vrijednost Brodove i Reimannove dramatisacije koja je romaneskni predložak znatno osiromašila. Istovremeno se gotovo unisono hvalila gluma Augusta Cilića (usp. isto: 135–138). Izvrsna posjećenost zagrebačke inscenacije *Švejka* jasan je pokazatelj da je Hašek već krajem dvadesetih godina ušao u svijest šire (kulturne) hrvatske javnosti, tada još uvijek isključivo kao autor spomenutog romana. Potvrdu razmjera njegovih ranih odjeka u nas predstavlja i činjenica da je do kraja desetljeća, dakle u svega nešto više od dvije godine, realizirano nekoliko novih, doduše – ako je suditi po broju izvedbi – ni približno toliko uspješnih inscenacija *Švejka*. Već u svibnju 1929. Cilić je dvaput utjelovio Hašekovog najpoznatijeg lika u karlovačkoj predstavi i u režiji Hinka Toma-

šića, a 1930. godine *Švejka* je u tri navrata odigralo i Dubrovačko kazališno društvo (isto: 139). Popularnosti zagrebačkog kazališnog *Švejka* uspio se tek djelomično približiti onaj osječki. Hameršak, naime, navodi (isto) ukupno 32 predstave koje su od studenog 1928. do lipnja 1931. odigrane u Narodnom kazalištu u Osijeku (režija Tomislav Tanhofer, scenografija Vasilij Uljanišev, prijevod Brodove i Reimannove dramatisacije Branko Gavella). Također, nije nevažno da je i prije zagrebačke praizvedbe *Švejka* prikazana filmska adaptacija tog romana u režiji češkog sineasta Karela Lamača (*Dobri vojak Švejk – Dobrý voják Švejk*, 1925; sačuvan je tek dio filma).

Ne računajući nekoliko časopisno objavljenih prijevoda u prvim trima desetljećima 20. stoljeća (usp. isto: 129), prvi intenzivniji kontakt hrvatske publike s Hašekovom književnošću (tada se, dakako, radilo isključivo o *Švejk*) bio je posredan, bilo preko kazališta bilo preko filma. Pritom su oba medija Hašekov roman značajno modificirala, točnije reducirala, kako uslijed svjesnih intervencija adaptatora, tako i uslijed prirode samih medija. I dok se u pogledu inscenacija to može predbaciti ponajviše Brodovu i Reimannovu pristupu predlošku, odnosno načinu na koji je on umjetnički preoblikovan u dramski tekst, filmska adaptacija platila je danak činjenici da je filmska umjetnost, u vrijeme kada je ona snimana, još uvijek bila nijema (prvi češki zvučni film *Kad strune jecaju – Když struny lkají* datira iz 1930.² [Ptáček, 2000: 35]). Ta tehnička zadanost pokazala se nepremostivom. Hašekov roman uvelike se zasniva na prepoznatljivoj švejkovskoj oralnosti, koju nije lako adekvatno prenijeti ni zvučnim filmskim zapisom, a kamoli nijemim filmom. Posredna recepcija *Švejka* samo je naizgled prekinuta 1929. godine objavljivanjem prvog prijevoda romana na hrvatski jezik, što je ujedno i prvo knjižno izdanje nekog Hašekovog djela u Hrvatskoj. Naime, i ovdje se radi o nekoj vrsti surogata, doduše mnogo bližeg izvorniku nego što su to bile kazališne inscenacije ili spomenuti film. Taj prijevod objavljen je u zagrebačkoj „Zabavnoj biblioteci“ Naklade tiskare Narodnih novina, a potpisuje ga Boško Vračarević. Objavljena su četiri sveska (svaki svezak donosi po jedan dio romana) i u njemu su razvidne tri odrednice koje su ujedno popratni fenomeni recepcije *Švejka* u Hrvatskoj sve do devedesetih godina 20. stoljeća. Prva odrednica odnosi se na naslov romana, odnosno na njegov prijevod. Vra-

¹ Za razliku od zagrebačke inscenacije, Piscator je odbio načiniti predstavu prema Brodovoj i Reimannovoj dramatisaciji jer ju je smatrao neuspjelim. Dramatisaciju *Švejka* za potrebe berlinske inscenacije potpisuju sâm Erwin Piscator, zatim Felix Gasbarra, Leo Lania i Bertolt Brecht. Ona je službeno polazila od Brodove i Reimannove dramatisacije, ali se zapravo radi o temeljitoj preradi, dakle u konačnici o novom tekstu.

² Kao prvi češki zvučni film često se navodi *Tonka Šibenice* Karela Antona, čija je premijera održana u veljači 1930, no posrijedi je zapravo nijemi film na koji je naknadno „lijepljen“ zvučni zapis, odnosno glazba i nekoliko scena s pjevanjem i dijalozima. Film *Kad strune jecaju* Friedricha Fehéra, čija je premijera održana u rujnu 1930, prvi je češki zvučni film u punom smislu riječi, dakle, sniman je kao zvučni film (Ptáček 2000: 21).

čarević je svoj prijevod naslovio *Doživljaji dobrog vojaka Švejka za Svjetskoga rata*, čime će riječ „vojak“ trajno povezati s književnim likom Švejka. Štoviše, u današnjoj svakodnevnoj uporabi hrvatskog jezika ta imenica je anakronizam i koristi se gotovo isključivo u svezi sa Švejkom, a njezinoj će kolokacijskoj singularnosti dodatno pridonijeti Ljudevit Jonke koji je u naslovu svog prijevoda (o kojem će biti više riječi dalje u ovom radu) također posegnuo za riječju „vojak“ umjesto „vojnika“. *Švejk* je tijesno povezan s još jednom odrednicom koja je kod nas inaugurirana upravo s Vračarevićevim prijevodom, a to su prepoznatljive ilustracije Josefa Lade, koje su dodatno podcrtavale komični dojam romana (one će biti preuzete u prvom i četvrtom izdanju Jonkeova prijevoda te u prvom izdanju Gašićina prijevoda). I treće, s ovim izdanjem počinje praksa prema kojoj se *Švejk* kod nas objavljuje s obimnim završetkom četvrtog dijela romana od (ovisno o izdanju) otprilike sto pedeset stranica, koji je još u godini Hašekove smrti napisao novinar i književnik Karel Vaněk. Ta praksa problematična je kako s gledišta atribucije romana kao cjeline, tako i s gledišta autorskih prava: ime Vaněka kao (su)autora nije se navelo ni na jednom paratekstualnom dijelu nijednog od četiriju izdanja koja su ga preuzela i predstavila kao integralni dio Hašekova romana, a na kojima bi to bilo očekivano. Nepravda se tek dijelom ispravila praksom koju je uveo još Vračarević, a zatim preuzeo i Jonke, prema kojoj se na mjestu gdje završava Hašekov tekst interveniralo fusnotom u kojoj se čitatelja informira da je autor teksta koji slijedi Karel Vaněk (usp. Hašek, 1929: 88; Hašek, 1953a: 319; Hašek, 1959: 331; Hašek, 1959. [i. e. 1962]: 331; Hašek, 1965: 828). Prvo hrvatsko izdanje *Švejka*, recimo i to, opremljeno je kraćim predgovorom koji je ostao nepotpisan, ali za koji se može pretpostaviti (dakle ne i kategorički tvrditi) da mu je autor sâm prevoditelj. Taj predgovor zanimljiv je između ostaloga i zato što se u njemu reflektira dotadašnja recepcija romana u Hrvatskoj. U pregovoru tako stoji da je *Švejk* hrvatskoj publici bio poznat „samo po slabim izvadcima iz romana, kako ih je preudesio dramatski priređivač za pozorišne daske. Tek po romanu vidjet će se sva snaga autorova genija“ (anonim. [Vračarević?], 1929: 5). Ipak, očigledno je da ni ovo izdanje nije uspjelo u naumu da se hrvatski čitatelji upoznaju sa „svom snagom autorova genija“. Osim što je na mnogim mjestima neprecizan, Vračarevićev je prijevod cenzuriran pa kao takav predstavlja tek parcijalni transfer cjelovitosti jednog umjetničkog djela u hrvatsku kulturnu sredinu. Temeljita komparativna tekstološka analiza Vračarevićeva prijevoda i Hašekova izvornika zahtijevala bi zasebnu studiju i čeka na nekog budućeg istraživača, no za potrebe ovoga rada navedimo samo jedan, možda najradikalniji i najupadljiviji primjer cenzorske intervencije u prvi hrvatski prijevod Hašekova romana. Naime, u jedanaestom po-

glavlju prvog dijela romana, čiji naziv u Vračarevićevu prijevodu glasi „Švejk služi s feldkuratom misu“, izbačeno je čitavo prvo potpoglavlje u opsegu od otprilike jedne i pol stranice. Posrijedi je izrazito kritički tekst koji pripovijeda za roman netipičan pripovjedač u prvom licu i u kojem se otvoreno kritizira ubijanje u ime svetih (religijskih) ideala. Iako je ishodište ovog razmatranja univerzalno ljudsko³, glavna meta kritike naposljetku postaje katolička crkva, npr. (u Jonkeovu prijevodu):

Velika klaonica svjetskoga rata nije mogla biti bez svećeničkog blagoslova. Vojni svećenici svih vojski molili su se i služili su poljske mise za pobjedu one strane, koja ih je prehranjivala.

Pri pogubljenjima pobunjenih vojnika pojavio bi se svećenik. Pri pogubljenjima čeških legionara mogao si vidjeti svećenika.

Ništa se nije promijenilo od onih vremena, kad je razbojnik Vojtjeh, kojega su nazvali svetim, sudjelovao s mačem u jednoj, a s križem u drugoj ruci pri ubijanju i uništavanju baltičkih Slavena. (Hašek, 1953: 127)

U eliptičnom (cenzuriranom) Vračarevićevu prijevodu to je potpoglavlje, kao što je rečeno, ispušteno, a vrlo je važno jer čitatelju služi kao svojevrsni naputak kako čitati cijelo poglavlje, pa i roman u cjelini. Umjesto toga, jedanaesto poglavlje u Vračarevićevu prijevodu počinje neutralnom rečenicom „Švejk je priredio izvrstan grog, neuporedivo bolji od groga starih mornara“ (Hašek, 1929: 136). Time je znatno otupljena kritička, antiklerikalna crta romana, na što je upozorio i Jonke u pogovoru prvom izdanju svoga prijevoda *Švejka iz 1953. godine* (usp. Jonke, 1953a: 463).

Vračarević je zaslužan za još jedan prijevod Haška na hrvatski. Posrijedi je opsegom nevelika knjiga iz 1932. (Štamparija Grafika, Zagreb) koja donosi Hašekovu pripovijetku *Nevolje gospodina Tenkrata (Trampoty pana Tenkráta)*. Zanimljivo je da ovu inicijalnu fazu recepcije knjižnih izdanja Jaroslava Haška u Hrvatskoj zaključuje upravo Vračarević, koji ju je kao prevoditelj i obilježio. U njegovu prijevodu 1937. godine objavljen je izbor od 34 Hašekove proze pod nazivom *U Sovjetskoj Rusiji (Za války i za sovětů v Rusku)*, također popraćen ilustracijama Josefa Lade (Naklada Zaklade tiskare Narodnih novina). Kako nas se informira u *Uvodnoj riječi*, posrijedi su proze koje su nastale u Hašekovu ruskom zarobljeništvu u godinama između 1915. i 1920. i u kojima autor „[i]smjehiva bivšu Austriju i njene nedostatke i potkrepljuje uvjerenje o potrebi zajedničkog rada svih narodnih snaga na

³ U prvom izdanju Jonkeova prijevoda *Švejka iz 1953. to potpoglavlje počinje rečenicom „Priprave za ubijanje ljudi vršile su se uvijek u ime božje ili uopće u ime nekog tobožnjeg višeg bića, koje je čovječanstvo izmislilo i stvorilo u svojoj mašti“ (Hašek, 1953: 126).*

stvaranju demokratske čehoslovačke republike“ (Dolenský, 1937: 3). No ovaj kratki predgovor, koji potpisuje tada glavni bibliotekar Knjižnice Narodnog muzeja u Pragu (*Slovník českých knihovníků*) i urednik prvih, šesnaestosveščanih sabranih spisa Jaroslava Haška (1924–1929, v. *Jaroslav Hašek [1883–1923]. Bibliografie*) Antonín Dolenský, hrvatskom čitatelju pruža iskrivljenu sliku o Hašku i njegovu ideološkom, pa i političkom opredjeljenju. Dolenský navodi da je Hašek „uvijek podupirao težnje predsjednika T. G. Masaryka“ (Dolenský, 1937: 3), što je tek jednim dijelom istina: Hašek je isprva, još kao čehoslovački legionar, zaista podržavao Masaryka u njegovim težnjama za stvaranjem samostalne države Čeha i Slovaka, ali se s vremenom priklonio idejama boljševikâ (Pecnik, 2021: 27) te čak javno kritizirao Masarykovu politiku⁴.

3. REAKTUALIZACIJA U PEDESETIM I ŠEZDESETIM GODINAMA

Nakon njezina početnog zamaha krajem dvadesetih i u tridesetim godinama 20. stoljeća, u narednih petnaestak godina uslijedio je diskontinuitet u hrvatskoj recepciji knjižnih izdanja Jaroslava Haška, čemu će uvelike pridonijeti povijesna i politička zbivanja uoči, za vrijeme i nakon Drugog svjetskog rata. Svega nekoliko godina nakon rata doći će pak do sukoba Tita i Staljina te posljedično do *Rezolucije Informbiroa* (1948), zbog čega su na planu interkulturalne komunikacije „obje zemlje pretrpjele velike štete“ (Berkopec, 1956: I). No usporedna analiza recepcije hrvatske (i uopće jugoslavenske) književnosti u Čehoslovačkoj i one češke (čehoslovačke) u Jugoslaviji pokazuje da spomenuti komunikacijski (recepcijski) prekid nakon 1948. u tim dvjema državama nije bio ni izbliza istog intenziteta. Na prve prijevode djela jugoslavenskih književnosti u Čehoslovačkoj moralo se tako čekati sve do druge polovice pedesetih godina, odnosno do posjeta Nikite Hruščova Beogradu (1955), kada je potpisivanjem *Beogradske deklaracije* i službeno inicirana normalizacija odnosa Jugoslavije i Sovjetskog Saveza, a time i Čehoslovačke kao njegove satelitske države. S druge strane, u Jugoslaviji su djela čeških autora cijelo to vrijeme prevedena i objavljivana, ali je aktualna češka književna produkcija hrvatskim (jugoslavenskim) prevoditeljima uslijed prekida kulturne i političke komunikacije bila nedostupna,

tako da se radilo o naslovima koji su u Čehoslovačkoj objavljeni prije 1948. godine (usp. isto: 2–3). U takvim okolnostima, u kojima recepcija češke književnosti kod nas nije doduše prekinuta, ali je zbog izvanjskih okolnosti okrenuta isključivo prošlosti, izašao je drugi po redu prijevod Haškova romana pod nazivom *Doživljaji dobrog vojaka Švejka za svjetskog rata*. Tim kulturnim događajem ne počinje u nas samo reaktualizacija knjižne recepcije Haška i *Švejka*, nego je njime uvelike obilježen plodan prevoditeljski put uglednog kroatista i bohemista Ljudevita Jonkea, koji je osim znanstvenoj djelatnosti dobar dio svog radnoga vijeka posvetio i prevodenju s češkog na hrvatski jezik⁵. Njegov prijevod *Švejka*, koji je 1953, na tridesetu godišnjicu smrti i sedamdesetu godišnjicu rođenja Jaroslava Haška, objavljen u dva sveska u zagrebačkoj Zori i s naslovnicom Ede Murtića, uživat će kulturni status i uz njega će stasati brojne generacije hrvatskih čitatelja. Ne ulazeći ovom prilikom u kvalitetu Jonkeova prijevoda, podcrtavam da su u njemu razvidna četiri načelna obilježja formalne i/ili sadržajne prirode. Prvo, Jonke u naslovu preuzima Vračarevićevu riječ „vojak“, čime ju je, kao što je već rečeno, neodvojivo fiksirao uz lik Švejka. Drugo, i njegov prijevod prate prepoznatljive Ladine ilustracije. Treće, i on prevodi Vančekov završetak romana, pri čemu se Vanček – kao što je već istaknuto – ne navodi kao (ko)autor ni na jednom mjestu izuzev intervencije u obliku fusnote. S obzirom na ova tri obilježja (korištenje riječi „vojak“, inkorporiranje Ladinih ilustracija, preuzimanje Vančkova završetka romana), može se zaključiti da Jonke slijedi put koji je zacrtao Vračarević petnaestak godina prije, dakle njegov prijevod predstavlja čin kontinuiteta u odnosu na prvog hrvatskog knjižnog *Švejka*. Pored navedenih triju, tu je i četvrto obilježje, koje je striktno sadržajne prirode, a koje se pokazuje kao temeljno razlikovno obilježje u odnosu na Jonkeova prethodnika. Jonke je, naime, bio vođen sviješću o značajnim nedostacima Vračarevićeva prijevoda, kao i potrebom da se ti nedostaci isprave, uklone ili nadoknade, te je preuzeo ulogu svojevrsnog korektiva. U opširnom, doduše mjestimice ideološki obojenom pogovoru koji je pratio njegov prijevod *Švejka* iz 1953, Jonke kao argumentaciju u korist legitimnosti potrebe za novim prijevodom izrijekom navodi upravo brojne manjkavosti prijevoda iz 1929, kao i manjkavosti Brodove i Reimannove dramatizacije s kojom se hrvatska publika susretala od 1928.

Prijevod „Zabavne biblioteke“ nije samo ublažavan i pretjerano pogrešan, nego su u njemu i cenzurirana i mnoga oštra mjesta na račun vladalaca i crkve. (...) A

⁴ Usp. npr. novinski članak „Što će biti s Čehoslovačkom buržujskom republikom“ („Co bude s Československou buržoazní republikou“), koji je Hašek (pod imenom Jaroslav Gašek) prvotno objavio početkom 1920. u ruskom časopisu *Vilagforradalom – Die Weltrevolution – Vsemirnaja revoljucija* (dostupno na: https://www.svejkmuseum.cz/new/spisy/co_bude_s_cesko_slovenskou_burzoazni_republikou.htm).

⁵ Uglavnom se radilo o prijevodima čeških klasika Božene Němcove, Vladislava Vančure, Jiříja Wolkera, Ivana Olbrachta, Františka Xavera Šalde, Karela Čapeka, Jana Nerude, Petra Bezruča i dr.

u dramaturgijama često se zapadalo u lakrdiju, burlesku, što je također suprotno Hašekovoj koncepciji *Švejka*. Bilo je stoga potrebno dati *Švejka* onako, kako ga je Hašek napisao. (Jonke, 1953a: 463)

Jonke je, dakle, hrvatskoj publici donio prvi cjeloviti i u usporedbi s onim iz 1929. izvorniku mnogo vjerniji prijevod Hašekovih *Doživljaja dobrog vojaka Švejka za svjetskog rata*⁶. O popularnosti tog romana u Hrvatskoj govori podatak da je on u Jonkeovu prijevodu objavljen u još trima izdanjima, ali sada u Matici hrvatskoj (1959, 1962. i 1965). Iako se radi o preuzimanju prvotnog prijevoda iz 1953. uz manje (jezične) intervencije i iako sva tri Matičina izdanja preuzimaju i Vančekov završetak *Švejka* uz već poslovično nenavođenje imena autora ni na jednom mjestu osim u fusnoti na mjestu gdje autorstvo prelazi iz Hašekovih ruku u Vančkove, određene razlike ipak postoje. One su vidljive već na formalnoj razini: i dok su Zorino izdanje te prva tri Matičina izdanja objavljena u dva sveska, četvrto izdanje (treće po redu Matičino) iz 1965. donosi cijeli roman u jednom svesku. Upadljive nepodudarnosti razvidne su i na paratekstualnoj razini, konkretno, u prevoditeljevu popratnom tekstu. Za razliku od izdanja iz 1953, uz koje je dolazio prilično ekstenzivan prevoditeljev pogovor „Jaroslav Hašek i njegov Švejk“, a u kojem se čitatelja upoznavalo kako s Hašekovim životom te socijalnim, kulturnim i političkim kontekstom u kojem je autor živio i stvarao, tako i sa samim romanom, već prvo Matičino izdanje iz 1959. (a to će preuzeti i ono iz 1962) donosi mnogo kraći Jonkeov pogovor s izmijenjenim nazivom „Jaroslav Hašek (1883 – 1923)“, pri čemu lapidarnost njegova naziva korespondira s ekonomičnošću sadržaja koji je sada sveden na puku informativnost. Posljednje pak izdanje (1965) bit će opremljeno pogovorom ponovo naslovljenim kao i u izdanju iz 1953. („Jaroslav Hašek i njegov Švejk“). Ipak, i taj pogovor znatno je reduciran u odnosu na onaj prvi i svojim nepunim dvjema stranicama tek maglovito (s pokojom preuzetom rečenicom) podsjeća na pogovor koji je bio sastavni dio prvog Jonkeova prijevoda. Odstupanja su, naposljetku, vidljiva i na razini likovne opreme knjiga: drugo i treće izdanje (koje je tek pretisak drugog) više ne prate ilustracije Josefa Lade, dok su u četvrtom izdanju one ponovo uključene u tijelo romanesknog teksta.

Ovu fazu recepcije Jaroslava Haška u Hrvatskoj snažno je, uz prevoditeljsko djelovanje Ljudevita Jonkea, odnosno njegov prijevod *Švejka*, obilježila i pojava novog, trećeg po redu prevoditeljskog

imena koje se između ostaloga interesno usmjerilo i na Haškova djela. Svega godinu dana nakon objavljivanja prvog Jonkeova prijevoda (1953), u zagrebačkoj Kulturi i u prijevodu Zore Simić objavljene su *Humoreske*, što je do tada najopsežniji izbor Hašekovih proza (ukupno gotovo pedeset). Ista prevoditeljica već sljedeće godine potpisat će prijevod još obimnijeg proznog izbora *Doživljaji pana Tenkrata* (Otokar Keršovani, Rijeka 1955). Nemoguće je, naravno, rekonstruirati prave razmjere čitanosti Hašekovih knjižnih izdanja u tadašnjoj Hrvatskoj, ali ovaj kontinuirani i sve u svemu žustri tempo prevođenja i knjižnog objavljivanja zasigurno se može uzeti kao jedan od meritornih pokazatelja njihove rastuće popularnosti u nas u pedesetim godinama 20. stoljeća. Zora Simić zaslužna je za prijevod još jednog knjižnog izbora Hašekovih proza pod nazivom *Komandant Bugulme*, koji uključuje ukupno osamnaest proza, a koji je objavljen 1964. (Naprijed, Zagreb). Ne ulazeći ni ovom prilikom u kvalitetu prijevoda, tek kao puku konstataciju navodim da spomenuta tri prozna izbora nisu opremljena predgovorima ili pogovorima – Hašek je tada u nas bio etabliran i po svemu sudeći vrlo popularan autor pa su se urednik i/ili prevoditeljica možda vodili idejom da nema potrebe da se autor i njegovo djelo na taj način predstave hrvatskoj publici. Nakon toga ovaj prilično intenzivan Hašekov probor u Hrvatskoj, barem kad su u pitanju knjižna izdanja njegovih djela, znatno će se prigušiti. Do novog Hašekovog knjižnog naslova proteći će više od petnaest godina, kada će 1981. izaći *Razgovor sa cenzorom: humoreske, satire, persiflaže, mistifikacije* u prijevodu Gene Senečića i u izdanju zagrebačkog Znanja. Posrijedi je izbor od trideset Hašekovih humoreski, koji je sastavljen od četiriju proznih naslova objavljenih u Čehoslovačkoj nekoliko desetljeća nakon autorove smrti⁷ i koji također nije opremljen predgovorom ili pogovorom. Nakon ovog izbora ponovo će nastupiti otprilike petnaestogodišnja izdavačka (dakako ne nužno i recepcijska) lakuna, barem kad su u pitanju Haškova knjižna izdanja.

4. SUVREMENA RECEPCIJA ILI O NEZAVRŠENOSTI

Novi recepcijski zamah knjižnih naslova Jaroslava Haška u Hrvatskoj i u trećem je valu iniciran prijevodom *Švejka* (Konzor, Zagreb 1996), ovaj put u autorstvu Nade Gašić. I ovo izdanje posljedica je kritičkog (negativnog) određenja prema prethodnim dvama prijevodima (Vračarević, Jonke). To se očitu-

⁶ Dodajmo da su u Hrvatskoj kolali i dvosveščani *Doživljaji dobrog vojnika Švejka u Prvom svjetskom ratu* u izdanju beogradske „Humoristične biblioteke Ježa“ (Savez udruženja novinara FNRJ, 1947–1948) i u prijevodu Stanislava Vinavera, prema kojem je Jonke također imao stanovite zadržke (usp. Jonke, 1953a: 458, 463).

⁷ Posrijedi su prozne zbirke *Dekameron humora i satire* (*Dekameron humoru a satiry*, 1968), *Moja ispovijed* (*Moje zpo-věd'*, 1968), *Majski kliktaji* (*Májové výkřiky*, 1972) i *Prag danju i noću* (*Praha ve dne i v noci*, 1973).

je na nekoliko razina. Prvu predstavlja već sâm prijevod naslova romana *Doživljaji dobrog vojnika Švejka za svjetskog rata*. Prevoditeljica je, kao što vidimo, za razliku od Vračarevića i nakon njega Jonkea, namjerno posegnula za riječju „vojnîk“. Iako je, kako je istaknula Gašić (2021), bila svjesna da sintagma „vojak Švejk“ u Hrvatskoj predstavlja stanovitu jezičnu i semantičku okaminu, namjera joj je bila postići adekvatnu neutralnost koju ima i češka riječ „voják“. Uz to, njezin prijevod izašao je u tri sveska: prvi svezak donosi prvi dio *Švejka*, drugi donosi drugi dio, dok su u trećem objedinjeni treći i nedovršeni četvrti dio romana. Ovaj prijevod – a to je opet važna razlika u odnosu na onaj Vračarevićev i Jonkeov – ne uključuje Vančekov završetak romana, što je usklađeno s novijom (češkom) praksom objavljivanja Hašekova romana. I konačno, suštinska razlika tiče se i same strategije prevođenja. Naime, dok su Vračarević i Jonke *Švejka* prevodili književnim jezikom, Gašić se opredijelila za zagrebačku kajkavštinu kao svojevrсни ekvivalent općeeškog supstandarda (*obecná čeština*) koji je podloga Švejkova jezika (pa čak i njegova praškog slenga), bez obzira što općeeški supstandard koriste govornici u cijeloj Češkoj, dok je zagrebačka kajkavština usko lokalizirana i kao takva ograničena samo na jedan dio govornika hrvatskog jezika. Miljenko Jergović, koji će o Hašekovu romanu pisati u više navrata, između ostaloga i uspoređujući Jonkeov i Vinaverov prijevod *Švejka* (usp. Jergović, 2022), prijevod Gašić nazvat će „incidentnim“ (Jergović, 2021), aludirajući upravo na njegovu idiomatsku provokativnost. Konzorovo izdanje *Švejka* donosi i razmjerno bogat paratekstualni materijal – osim prevoditeljčina pogovora (koji je u suštini Hašekova biografija) na kraju trećeg sveska, on uključuje tekst naslovljen „Rekli su o Hašekû i *Švejkû*“, odnosno izvatke citata poznatih osoba o Jaroslavu Hašekû i njegovu romanu, nakon čega slijede fotografski prilozi. Recimo i to da romanu prethodi opsežniji, osobno intoniran predgovor hrvatskog književnika i teoretičara književnosti Pavla Pavličića „Zašto volim Švejkû“. Pavličić u svome tekstu uzdiže ponajprije humor kao dominantu Hašekova stvaralaštva, odnosno Švejkovu sposobnost da se „smije prvo sebi da bi se onda mogao smijati drugima“ (Pavličić, 1996: 11), što Hrvatima tradicionalno sklonima patetici kronično nedostaje. Usto, i ovo izdanje donosi Ladine ilustracije, što neće biti slučaj ponovljenog prijevoda Nade Gašić u izdanju iz 2004. koje je izašlo u Biblioteci *Jutarnjeg lista* XX. stoljeće (Globus Media, Zagreb) i koje je bilo dostupno na kioscima uz primjerak dnevnih novina *Jutarnji list*. Ovo je izdanje u odnosu na Konzorovo značajno reducirano: svi navedeni paratekstualni elementi koji su činili sastavni dio izdanja iz 1996, uključujući i Ladine ilustracije, sada su uklonjeni. Ipak, i usprkos tome – već i zbog same činjenice da je *Švejk* uvršten u spomenutu biblioteku koja je

donijela trideset najvažnijih romana 20. stoljeća – ovo izdanje ponovo je skrenulo pažnju šire javnosti na glasoviti Hašekov roman i u danom trenutku neosporno povećalo njegovu popularnost.

Između dvaju izdanja Hašekova romana u prijevodu Nade Gašić hrvatski su se čitatelji imali prilike susresti s još jednim prijevodom *Švejka* koji je potpisala ista prevoditeljica. Posrijedi je prijevod dramatizacije romana pod nazivom *Doživljaji dobrog vojaka Švejka: dramatizacija romana Jaroslava Hašeka*, čiji je autor češki dramaturg i kazališni redatelj Stanislav Moša. Prema njoj je u Hrvatskom narodnom kazalištu Ivana pl. Zajca u Rijeci napravljena predstava čija je premijera održana 14. ožujka 2003. I ovog je *Švejka* prevoditeljica prevela na „konstruirani zagrebački izričaj“ (Gašić, 2003: 109), no zanimljivo je da se Gašić u naslovu sada nekonzistentno opredijelila za riječ „vojak“. Na samom izmaku „nultih“ godina (2010), dakle nakon objavljivanja spomenutih triju prijevoda *Švejka* Nade Gašić, objavljen je *Dobri vojak Švejk uoči rata i druge čudnovate zgode* u izdanju kopriivničkog Šarenog dućana i u prijevodu Ludwiga Bauera. Zamjetno je da prevoditelj u ovom protošvejkovskom djelu, koje je koncipirano kao knjiga nakon Hašekove smrti, ali koje je nastajalo prije samog *Švejka*, reafirmira izraz „vojak“. Također, i ovdje se susrećemo s Ladinim ilustracijama, a prevoditelj je svoj prijevod opremio i predgovorom naslovljenim *Humani humor Hašekov*, u kojem, između ostaloga, znatan dio pažnje – baš kao i Pavličić – posvećuje Hašekovu humoru kao autorovoj prepoznatljivosti (usp. Bauer, 2010: 199–202). Isti izdavač nekoliko godina kasnije (2016) objavio je izbor Haškovih proza koje su temom ili mjestom radnje vezane za prostore današnje Hrvatske i njoj susjedne zemlje, naslovljen prema uvodnoj pripovijetki *Ljubav u Međimurju* (prev. Matija Ivačić). Recimo i to da je i ovo izdanje opremljeno Ladinim ilustracijama, kao i pretiskom teksta novinara Ive Lajtmana iz *Večernjeg lista* „Švejk među kajkavcima“ iz 1979. U njemu se, doduše bez predočenih dokaza, iznosi tvrdnja da je Hašek boravio u sjevernoj Hrvatskoj te da je iz toga proizašao njegov tzv. međimurski prozni ciklus (Lajtman, 2016: 149–156). U prevoditeljevu pogovoru, ipak, to se problematizira. Lajtmanova teza o Hašekovu boravku u hrvatskim krajevima označava se činjenično nepotvrđenom (usp. Ivačić, 2016: 160–162), a cijela problematika ostavlja se otvorenom.

Uzimajući u obzir pruženi dijakronijski presjek recepcije tiskanih knjižnih izdanja Jaroslava Hašeka u Hrvatskoj, a naročito njezinu posljednju fazu koja i danas traje, nameću se dva opća zaključka: prvi je taj da su brojna pitanja koja su se u određenom povijesnom trenutku pokazala važnima ili problematičnima ostala neriješena ili su tek parcijalno riješena, a drugi (koji velikim dijelom proizlazi iz prvog) da tu recepciju karakterizira upadljiva neza-

vršenost. *À propos* prvog zaključka: dobar dio recepcije protekao je u vidu polemike ili barem dijaloga, odnosno svjesnoga kritičkog nadovezivanja i/ili osporavanja. *Doživljaji dobrog vojaka Švejka za svjetskog rata* u tom su smislu, naravno, eklatantan primjer kontinuiranog negativnog određenja prema prethodniku/prethodnicima i problemima (cenzura, strategija prevođenja, ilustracije, pitanje vjernosti, atribucija itd.) koji su kod njih detektirani s određenim vremenskim odmakom, a koji opet nisu do kraja ili posve adekvatno riješeni. Posrijedi je, dakle, lanac akcije i reakcije, pri čemu su nove reakcije uz konkretna rješenja postojećih problema nerijetko radale i neke nove probleme. Načelo izravnog dijaloga, bilo u obliku osporavanja, bilo u obliku nadovezivanja (oslanjanja), pri čemu su na ovaj ili onaj način osviještena sasvim nova problemska mjesta, razvidno je i u nekim drugim tiskanim izdanjima, čak i onima novijeg datuma (npr. Mošina dramaturgija *Švejka* ili spomenuti izbor *Ljubav u Međimurju*). *À propos* drugog zaključka: nezavršenost recepcije nešto je što se, dakako, nameće *ipso facto*. Recepcija nikada – a to naročito vrijedi kad je posrijedi recepcija „književnog klasika“ – ne može predstavljati završen proces. Ali u Haškovu slučaju, kao što vidimo, nezavršenost ne proizlazi samo iz mogućnosti i izazova koje donosi perspektiva budućnosti, već i iz neriješenih problema koji se poput utega oko vrata prenose iz prošlosti – dovoljno je samo navesti da je na internetskom portalu *e-lectire* (<https://lectire.skole.hr/>), koji je nastao na inicijativu Ministarstva znanosti i obrazovanja, objavljen *Švejk* u elektroničkoj verziji u Vračarevićevu cenzuriranom i na mnogim mjestima netočnom prijevodu iz 1929, u koji je opet uključen Vančekov završetak romana, pri čemu se promjena autorstva registrira tek fusnotom (usp. https://lectire.skole.hr/wp-content/uploads/2020/04/hasek_svejk.pdf)⁸. Drugim riječima, dobar dio reakcija, odnosno prevoditeljskih i izdavačkih pothvata o kojima je u ovom radu bilo riječi, predstavlja ili je predstavljao poziv na daljnji odgovor, na nastavak dijaloga, a katkad (kao što je to slučaj spomenute elektroničke knjige) možda i na neku vrstu pobune. Budućnost je, sve u svemu, krajnje otvorena. Uzmimo samo moguće projekcije recepcije *Švejka*. Kako će ona proteći, kojim putem će krenuti i hoće li se uopće pokrenuti s mjesta na kojem se trenutno nalazi? Hoće li se naći prevoditelj ili prevoditeljica (ali naravno i izdavač!) koji će, vodeći se sviješću o neadekvatnosti elektroničkog a svima dostupnog izdanja *Švejka* i „incidentnosti“ (da se okoristimo Jergovićevim terminom) njegovog posljednjeg

tiskanog prijevoda, kao i možebitnom potrebom da se onaj Jonkeov, od kojeg je prošlo sedamdeset godina i koji je danas gotovo nedostupan, osvremeniti, odlučiti za novi prijevod? Ili, ako se odmaknemo od *Švejka*: hoće li se naći istraživač (povjesničar književnosti?) koji će aktualizirati (a prije svega pomno istražiti) pitanje Hašekova boravka u Hrvatskoj i može li to jednoga dana otvoriti neka nova vrata njegovoj recepciji kod nas? I hoće li, na kraju krajeva, knjižno izdanje (knjižna izdanja) dobiti čitavo mnoštvo Haškovih proza koje tek čekaju svog hrvatskog prevoditelja i izdavača? Sve ovo samo su neka od pitanja na koja budućnost tek treba pružiti odgovor.

LITERATURA

IZVORI

Hašek, Jaroslav 1929. *Doživljaji dobrog vojaka Švejka za Svjetskoga rata. U pozadini*. Prev. Boško Vračarević. Zagreb: Naklada zaklade tiskare Narodnih novina.

Hašek, Jaroslav 1953. *Doživljaji dobrog vojaka Švejka za Svjetskog rata: roman u četiri dijela. Sv. 1*. Prev. Ljudevit Jonke. Zagreb: Zora.

Hašek, Jaroslav 1953a. *Doživljaji dobrog vojaka Švejka za Svjetskog rata: roman u četiri dijela. Sv. 2*. Prev. Ljudevit Jonke. Zagreb: Zora.

Hašek, Jaroslav 1959. *Doživljaji dobrog vojaka Švejka za svjetskog rata: roman u četiri dijela i dvije knjige. Knj. 1*. Prev. Ljudevit Jonke. Zagreb: Matica hrvatska.

Hašek, Jaroslav 1959. [i. e. 1962]. *Doživljaji dobrog vojaka Švejka za svjetskog rata: roman u četiri dijela i dvije knjige. Knj. 2*. Prev. Ljudevit Jonke. Zagreb: Matica hrvatska.

Hašek, Jaroslav 1965. *Doživljaji dobrog vojaka Švejka za svjetskog rata: roman u četiri dijela*. Prev. Ljudevit Jonke. Zagreb: Matica hrvatska.

SEKUNDARNA LITERATURA

anonim. [Vračarević, Boško?] 1929. „Jaroslav Hašek“, u: Hašek, Jaroslav. *Doživljaji dobrog vojaka Švejka za Svjetskoga rata. U pozadini*. Zagreb: Naklada zaklade tiskare Narodnih novina, str. 3–5.

Bauer, Ludwig 2010. „Humani humor Hašekov“, u: *Dobri vojak Švejk uoči rata i druge čudnovate zgode*. Koprivnica: Šareni dućan, str. 199–202.

Berkopec, Oton 1956. *Jugoslávie: Soupis literatury o současně Jugoslávii a doporučující bibliografie překládů z let 1945–1956*. Praha: Universitní knihovna.

Dolenský, Antonín 1937. „Uvodna riječ“, u: Hašek, Jaroslav. *U sovjetskoj Rusiji*. Prev. Boško Vračarević. Zagreb: Naklada Zaklade Narodnih novina, str. 3.

Hameršak, Filip 2008. „Od romana do izvedbe – prilog proučavanju Švejkove teatarske anabaze“, u: *Kolo*, XVIII/3–4, str. 126–149.

Gašić, Nada 2003. „Mali, veliki Švejk Stanislava Moše“, u: *Doživljaji dobrog vojaka Švejka: dramaturgija*

⁸ Razlog (nažalost nekritičkog) preuzimanja upravo Vračarevićeva, a ne nečijeg drugog prijevoda *Švejka* zapravo je – kao što to obično bude – sasvim praktične prirode, a to su slobodna autorska prava.

INTERNETSKI IZVORI

„Antonín Dolenský“, u: *Slovník českých knihovníků*. Dostupno na: <http://aleph.nkp.cz/publ/sck/00000/06/000000645.htm>, pristup 20. svibnja 2023.

Co bude s Československou buržoazni republikou. Dostupno na: https://www.svejkmuseum.cz/new/spisy/co_bude_s_ceskoslovenskou_burzoazni_republikou.htm, pristup 1. svibnja 2023.

Gašić, Nada 2021. *Alternativna lektira: U obranu Švejka, gospodo!* Dostupno na: <https://kritika-hdp.hr/alternativna-lektira-u-obranu-svejka-gospodo/>, pristup 17. svibnja 2023.

Hašek, Jaroslav 2020. *Doživljaji dobroga vojaka Švejka za svjetskoga rata*. Prev. Boško Vračarević. Dostupno na: https://lektire.skole.hr/wp-content/uploads/2020/04/hasek_svejk.pdf, pristup 15. listopada 2023.

Jaroslav Hašek [1883–1923]. Bibliografije. Dostupno na: <http://comenius-bibl.wz.cz/Hasek.html>, pristup 10. kolovoza 2023.

Jergović, Miljenko 2021. „Knjiga Nade Gašić nije lažni Rolex suvremene hrvatske književnosti“, u: *Express*. Dostupno na: <https://express.24sata.hr/kultura/ovo-nije-lazni-rolex-nase-suvremene-knjizevnosti-25097>, pristup 9. veljače 2023.

Jergović, Miljenko 2022. *Vinaver i Jonke, dva Švejka za jednog čitatelja*. Dostupno na: <http://www.dhkp.hr/home/objava/27744>, pristup 22. siječnja 2023.

SUMMARY

RECEPTION OF JAROSLAV HAŠEK'S BOOK EDITIONS IN CROATIA

This paper provides an overview of the Croatian reception of the Czech writer Jaroslav Hašek's book editions from their preparation stage to the theater spanning the end of the 1920s and the present day. Special attention is paid to the three translations of the novel *The Fateful Adventures of the Good Soldier Švejk during the World War*, but there is also consideration of other book translations of Hašek's works in Croatia. Taking into account the social and political context of individual editions, as well as their paratextual and textological aspects, an attempt is made to grasp the diachronic changes and specificities of almost a century of Hašek's reception, and to point out its problems.

Key words: Jaroslav Hašek, reception, book editions, translations, *The Fateful Adventures of the Good Soldier Švejk during the World War*